

The Greek Review of Social Research

Vol 88 (1995)

88

**Μορφολογικά στοιχεία της περιφέρειας Αττικής:
ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις**

Μανώλης Χρυσάκης

doi: [10.12681/grsr.677](https://doi.org/10.12681/grsr.677)

Copyright © 1995, Μανώλης Χρυσάκης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Χρυσάκης Μ. (1995). Μορφολογικά στοιχεία της περιφέρειας Αττικής: ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις. *The Greek Review of Social Research*, 88, 3–32. <https://doi.org/10.12681/grsr.677>

Μανώλης Χρυσάκης*

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ
ΑΤΤΙΚΗΣ:
Ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επιτυχής άσκηση κοινωνικής πολιτικής σε περιφερειακό επίπεδο προϋποθέτει, πέραν των άλλων, και την οριοθέτηση τών ενδοπεριφερειακών διαφοροποιήσεων που εντοπίζονται, όσον αφορά την κοινωνικοοικονομική μορφολογία κάθε επιμέρους περιφέρειας.

Υπό αυτό τό πρίσμα, η διερεύνηση και η αποτύπωση των διαφοροποιήσεων που υφίστανται ανάμεσα στις διάφορες περιοχές της Περιφέρειας Αττικής αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς η εν λόγω περιφέρεια συνιστά έναν μάλλον ετερογενή σχηματισμό, με έντονες τάσεις γιγαντισμού, που συσσωρεύει οξύτατα κοινωνικοοικονομικά και περιβαλλοντικά προβλήματα.

Για το σκοπό αυτό, στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου, αξιοποιούνται δημοσιευμένα και αδημοσίευτα στοιχεία από μια σειρά πηγές, με στόχο να σκιαγραφηθούν οι ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται στην Αττική και αφορούν τα βασικά μορφολογικά της στοιχεία.

Συγκεκριμένα, στην πρώτη ενότητα γίνεται αναφορά στις ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις των πληθυσμιακών χαρακτηριστικών στοιχείων και ειδικότερα εκείνων που αφορούν τη συγκέντρωση πληθυσμού γυναικών, τη συγκέντρωση αστικού πληθυσμού και τη γήρανση του πληθυσμού στην Αττική.

Στη δεύτερη ενότητα ακολουθεί η διερεύνηση των ενδοπεριφερειακών διαφοροποιήσεων, που αφορούν τα χαρακτηριστικά των οικο-

---

* Ερευνητής ΕΚΚΕ.

νομικών δραστηριοτήτων στην υπό εξέταση περιφέρεια, με άξονα την κατά κλάδο διάρθρωση της απασχόλησης.

Στην τρίτη ενότητα διερευνώνται οι ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις, που αφορούν τους ρυθμούς συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, καθώς και τη διάρθρωση του εργατικού δυναμικού κατά θέση στο επάγγελμα και εκπαιδευτικό επίπεδο.

Εν συνεχεία, στην τέταρτη ενότητα, επιχειρείται να δοθεί μια συνθετική εικόνα των διαφοροποιήσεων που υφίστανται ανάμεσα στις διάφορες περιοχές της Αττικής, όσον αφορά τις οικονομικές ανισότητες και τα επίπεδα φτώχειας.

Η ανάλυση των μορφολογικών στοιχείων και των αντίστοιχων ενδοπεριφερειακών διαφοροποιήσεων της περιφέρειας Αττικής ολοκληρώνεται, στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου, με την παρουσίαση των διαφοροποιημένων δεικτών ανεργίας σε τοπικό (δημοτικό) και υπερτοπικό (νομαρχιακό) επίπεδο.

Τέλος, αντί επιλόγου, συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα και επιχειρείται η σύνθεσή τους, έτσι ώστε να μπορέσουν να αποτελέσουν χρήσιμο βοήθημα στην ανάπτυξη προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο. Η γνώση και η συνεκτίμηση των διαφοροποιήσεων που υφίστανται ανάμεσα στις περιοχές της Αττικής πιστεύεται ότι θα συνεισφέρουν σημαντικά στον ορθολογισμό, τη διασύνδεση και τη δικτύωση των προγραμμάτων που μέχρι σήμερα σχεδιάζονται και υλοποιούνται αποσπασματικά και ασυντόνιστα από ένα πλήθος φορέων που δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο.

Σημειώνεται ότι η ανάλυση που ακολουθεί δεν αποτελεί παρά ένα πρώτο και ατελές εγχείρημα που όμως είναι ικανό να αναδείξει τους άξονες προς τους οποίους πρέπει να κινηθούν άλλες, αρτιότερες, προσπάθειες.

1. ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η περιφέρεια της Αττικής είναι η μεγαλύτερη σε πληθυσμό περιφέρεια της Ελλάδας. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της απογραφής του 1991, στην Αττική συγκεντρώνεται το 34,05% του πληθυσμού της χώρας (3.488.168 κάτοικοι). Σε σχέση δε με την αντίστοιχη συγκέντρωση του πληθυσμού κατά το 1981 (34,59%) διαπιστώνεται ανακοπή των τάσεων εσωτερικής μετανάστευσης και συγκέντρωσης του πληθυσμού στην ευρύτερη περιοχή της Πρωτεύουσας.¹

1. Σερεμέτης κ.ά., 1993, σ. 1.

Την ίδια περίοδο παρατηρείται έντονο το φαινόμενο της πληθυσμιακής αποκέντρωσης των κεντρικών περιοχών της Αθήνας και του Πειραιά, ενώ παράλληλα σημειώνεται έντονη πληθυσμιακή συγκέντρωση περιφερειακά, κυρίως προς τις βορειοανατολικές και τις νοτιοανατολικές περιοχές του Πολεοδομικού Συγκροτήματος της Πρωτεύουσας, όπου η ποιότητα ζωής είναι καλύτερη σε σχέση με το κέντρο του Λεκανοπεδίου.²

Όσον αφορά τα επιμέρους χαρακτηριστικά του πληθυσμού της περιφέρειας Αττικής και τις αντίστοιχες ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις τους, διαπιστώνονται ορισμένες χαρακτηριστικές τάσεις, οι οποίες αφορούν: α) τη συγκέντρωση πληθυσμού γυναικών, β) τη συγκέντρωση αστικού πληθυσμού και γ) τη γήρανση του πληθυσμού.

1.1. Συγκέντρωση πληθυσμού γυναικών

Η αναλογία γυναικών στον πληθυσμό της περιφέρειας ήταν 52,1%, σε σύγκριση με το 50,8% το 1991.³ Ενδοπεριφερειακά, το ποσοστό των γυναικών στον πληθυσμό είναι μεγαλύτερο στο Πολεοδομικό Συγκρότημα της Αθήνας (52,52%) και μικρότερο εκτός Λεκανοπεδίου, στο Υπόλοιπο της Αττικής.⁴

Όσον αφορά τις διαφοροποιήσεις εντός της περιοχής της Πρωτεύουσας, από τα στοιχεία του Πίνακα 1 διαπιστώνεται ότι σε όλες τις περιοχές του Πολεοδομικού Συγκροτήματος της Αθήνας (Π.Σ.Α.) το ποσοστό των γυναικών στον πληθυσμό είναι μεγαλύτερο σε σχέση με αυτό των ανδρών, με μικρές διαφοροποιήσεις. Το μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών εμφανίζει ο Δήμος Αθηναίων (52,9%) και ακολουθούν η Λοιπή Ανατολική περιοχή (52,4%), η Νότια περιοχή (51,7%), η Βόρεια-Βορειοανατολική περιοχή (51,5%), ο Πειραιάς (51,4%) και, τέλος, η Δυτική περιοχή (50,9%).

Ο έλεγχος των ευρημάτων του Πίνακα 1 και κατά ομάδες ηλικιών δείχνει ότι η μεγαλύτερη συγκέντρωση των γυναικών στην Πρωτεύουσα αφορά αποκλειστικά τα άτομα ηλικίας 15 ετών και άνω. Αντίθετα, για τα άτομα ηλικίας μικρότερης των 14 ετών τόσο στο σύνολο όσο και σε όλες τις επιμέρους περιοχές (με εξαίρεση τη Βόρεια-Βορειοανατολική), το ποσοστό των γυναικών είναι μικρότερο από εκείνο των ανδρών. Το γεγονός αυτό παρέχει ενδείξεις ότι η μεγαλύτερη συγκέντρωση των γυναικών στην πρωτεύουσα οφείλεται σε,

2. ΤΕΑΚΝΑ, 1993, σ. 150.

3. Σερεμέτης κ.ά., ό.π..

4. Ο.π., σ. 2.

αντίστοιχα, υψηλότερες τάσεις γεωγραφικής κινητικότητας και εσωτερικής μετανάστευσης, που εκδηλώνουν οι γυναίκες προς αυτή την κατεύθυνση, σε σχέση με τους άνδρες της ίδιας ομάδας ηλικιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατανομή του πληθυσμού των περιοχών της Πρωτεύουσας κατά φύλο

	Περιοχές*	Ηλικία	Φύλο			
			Ανδρες	Γυναίκες	Σύνολο	
			(%)	(%)	(%)	(N)
1.	Βόρεια-Βορειοανατολική περιοχή	Έως 14 ετών	49,7	50,3	100	93.695
		15 ετών & άνω	48,1	51,9	100	269.850
		Σύνολο	48,5	51,5	100	363.545
2.	Λοιπή Ανατολική περιοχή	Έως 14 ετών	50,9	49,1	100	74.076
		15 ετών & άνω	46,8	53,2	100	306.254
		Σύνολο	47,6	52,4	100	380.330
3.	Δυτική περιοχή	Έως 14 ετών	50,4	49,6	100	132.992
		15 ετών & άνω	48,7	51,3	100	402.100
		Σύνολο	49,1	50,9	100	535.092
4.	Πειραιάς	Έως 14 ετών	51,9	48,1	100	109.483
		15 ετών & άνω	47,6	52,4	100	382.222
		Σύνολο	48,6	51,4	100	491.705
5.	Νότια περιοχή	Έως 14 ετών	53,2	46,8	100	87.217
		15 ετών & άνω	47,0	53,0	100	316.567
		Σύνολο	48,3	51,7	100	403.784
6.	Λήμος Αθηναίων	Έως 14 ετών	51,1	48,9	100	148.878
		15 ετών & άνω	46,2	53,8	100	709.377
		Σύνολο	47,1	52,9	100	858.255
	Σύνολο Πρωτεύουσας	Έως 14 ετών	51,1	48,9	100	646.341
		15 ετών & άνω	47,3	52,7	100	2.386.370
		Σύνολο	48,1	51,9	100	3.032.711

Πηγή: Πανταζίδης, Κασμάτη, 1984, σ. 92-93 (επεξεργασίες του γράφοντος).

- * 1. Βόρεια-Βορειοανατολική περιοχή: Αγ. Παρασκευή, Χολαργός, Παπάγου, Ν. Πεντέλη, Εκάλη, Ν. Ερυθραία, Κηφισιά, Μεταμόρφωση, Μαρούσι, Πεύκη, Φιλοθέη, Ψυχικό, Βριλήσσια, Χαλάνδρι, Ν. Ψυχικό, Ν. Ηράκλειο, Γαλάτσι.
2. Λοιπή Ανατολική περιοχή: Ζωγράφου, Βύρωνας, Καισαριανή, Αγ. Δημήτριος, Λάφνη, Ψηφιδάς, Ηλιούπολη.
3. Δυτική περιοχή: Ν. Φιλαδέλφεια, Ν. Ιωνία, Ν. Λιόσια, Καματερό, Πετρούπολη, Αγ. Ανάργυροι, Ν. Χαλκηδόνα, Περιστέρι, Χαϊδάρι, Αγ. Βαρβάρα, Αιγάλεω.
4. Περιοχή Πειραιά: Κορυδαλλός, Νίκαια, Πέραμα, Κερατσίνι, Δραπετσώνα, Αγ. Ιωάννης, Ρέντης, Πειραιάς.
5. Νότια Περιοχή: Αργυρούπολη, Γλυφάδα, Βούλα, Μοσχάτο, Ταύρος, Καλλιθέα, Ν. Σμύρνη, Π. Φάληρο, Άλιμος, Καλαμάκι.
6. Λήμος Αθηναίων: Ν. Κόσμος, Παγκράτι, Χίλτον, Αμπελόκηποι, Κολωνάκι, Νεάπολη, Εξάρχεια, Γκύζη, Π. Άρεως, Κυψέλη, Πολύγωνο, Άνω Πατήσια, Αγ. Μελετίου, Αχαρνών, Αττική, Σεπόλια, Κολωνός, Μεταξουργείο, Πετράλωνα, Πλάκα, Κουκάκι.

1.2. Συγκέντρωση αστικού πληθυσμού

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής, το 1991 συγκεντρώνεται στην Αττική το 54,1% του αστικού πληθυσμού της χώρας και μόλις το 13,7% του ημιαστικού και το 1,7% του αγροτικού, αντίστοιχα.⁵ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η πυκνότητα του πληθυσμού της περιφέρειας να είναι 12 περίπου φορές μεγαλύτερη από τον αντίστοιχο πανελλαδικό μέσο όρο (916 κάτοικοι ανά τετρ. χιλιόμε. έναντι 77,6).

Από τη σκοπιά της πυκνότητας πληθυσμού, η περιφέρεια Αττικής μπορεί να διακριθεί σε δύο μείζονες ζώνες: α) το Πολεοδομικό Συγκρότημα της Πρωτεύουσας (Π.Σ.Π.), που συγκεντρώνει το 87,1% του πληθυσμού της περιφέρειας, αν και καλύπτει μόνο το 11,2% της επιφάνειάς της και κατοικείται από αμιγώς αστικό πληθυσμό, και β) το Υπόλοιπο Αττικής, του οποίου ο πληθυσμός κατοικεί κατά 48,8% σε αστικές, 40,4% σε ημιαστικές και 10,8% σε αγροτικές περιοχές, αντίστοιχα.⁶

Σημαντικές διαφοροποιήσεις, όσον αφορά την πυκνότητα του πληθυσμού, σημειώνονται όμως και εντός του Π.Σ.Π. όπως προκύπτει από την επισκόπηση των σχετικών δεικτών πυκνότητας κατοίκησης (κάτοικοι ανά εκτάριο καθαρής κατοικίας).

Συγκεκριμένα, από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει ότι οι υψηλότερες πυκνότητες παρατηρούνται στο Δήμο της Αθήνας και ακολουθούν οι υπόλοιποι Δήμοι, των οποίων η πυκνότητα κατοίκησης ευρίσκεται σε αντιστρόφως ανάλογη σχέση με την απόσταση που τους χωρίζει από το κέντρο της Αθήνας. Μπορούμε μάλιστα να διακρίνουμε την ύπαρξη ενός άξονα υψηλής, σχετικά, πυκνότητας κατοίκησης που διατρέχει τον ιστό του Π.Σ.Π. με κατεύθυνση από Ανατολάς προς Δυσμάς, στον οποίο μπορούν να προστεθούν και οι περιοχές του Μοσχάτου, της Καλλιθέας, της Ν. Ιωνίας και του Ηρακλείου.⁷

Η διαμόρφωση πυκνοδομημένων περιοχών στο Π.Σ.Π. έγινε χωρίς να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα για τη δέσμευση των εκτάσεων εκείνων, που θα ήταν απαραίτητες για την ανάπτυξη των κοινωνικών λειτουργιών της πόλης και τη δημιουργία κοινόχρηστων χώρων.⁸ Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι το χαμηλό ποιοτικό επίπεδο του αστικού περιβάλλοντος στην Αθήνα. Έλλειψη κοινωνικής υποδομής

5. Ο.π..

6. Ο.π., σ. 2-3.

7. ΤΕΑΚΝΑ, 1993, σ. 101-103.

8. Ο.π..

και κοινόχρηστων χώρων παρατηρείται ιδιαίτερα στις κεντρικές περιοχές του Π.Σ.Π. (κυρίως της Αθήνας, αλλά και του Πειραιά), καθώς και στο μεγαλύτερο μέρος των Δυτικών περιοχών της Πρωτεύουσας.

Η πυκνή δόμηση του Π.Σ.Π. είχε, πέραν των άλλων, ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση στην πράξη των φυσικών ορίων ανάμεσα στους Δήμους και τις Κοινότητες της περιοχής. Παρ' όλα αυτά, η ανεπαρκής σχεδίαση του συγκοινωνιακού δικτύου στο Π.Σ.Π., καθώς και το έντονο κυκλοφοριακό πρόβλημα επιμηκύνουν σημαντικά το χρόνο των μετακινήσεων. Πολλές φορές για τις μετακινήσεις των εργαζομένων απαιτείται η χρήση 2 ή και 3 διαφορετικών συγκοινωνιακών μέσων ή γραμμών. Αυτό, σε συνδυασμό με το ότι και οι μετακινήσεις με αυτοκίνητα Ι.Χ. είναι ιδιαίτερα χρονοβόρες, λόγω έλλειψης περιφερειακών οδών και υποχρεωτικής διέλευσης από το κέντρο, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα φυσικά όρια μεταξύ των διαφόρων περιοχών της Πρωτεύουσας έχουν αντικατασταθεί από άλλα, νοητά, όρια που προσδιορίζονται από το χρόνο των μετακινήσεων από και προς τις εν λόγω περιοχές.

Το κατά πόσο τα όρια αυτά αντιστοιχούν δυναμικά σε κάποια όρια τμημάτων της αγοράς εργασίας, στοιχειοθετώντας έτσι την ύπαρξη αντίστοιχων τοπικών αγορών,⁹ παραμένει ζητούμενο μάλλον παρά δεδομένο. Κατά συνέπεια, ο προσδιορισμός των ορίων των τοπικών αγορών εργασίας στο Π.Σ.Π. και ευρύτερα στην περιφέρεια της Αττικής πρέπει να τύχει ειδικής ερευνητικής προσπάθειας, στο πλαίσιο της οποίας θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ένας συνδυασμός κριτηρίων για την πολυδιάστατη κάλυψη του προβλήματος (π.χ. κριτήρια γεωγραφικά, αποστάσεων, κατευθύνσεων και κόστους μετακινήσεων, χαρακτηριστικά των παραγωγικών δραστηριοτήτων, χαρακτηριστικά του εργατικού δυναμικού, κοινωνική και άλλη υποδομή κ.ά.).

Από την άλλη πλευρά, η πυκνή δόμηση και η υπέρμετρη οικιστική ανάπτυξη και η γιγάντωση του αστικού Π.Σ.Π., πέραν των κυκλοφοριακών και περιβαλλοντικών προβλημάτων που έχουν σωρεύσει στο λεκανοπέδιο της Αττικής, έχουν συμβάλει στη χαλάρωση των ανθρωπίνων σχέσεων, αναδεικνύοντας όλο και περισσότερο τον απρόσωπο χαρακτήρα της μεγαλούπολης. Αυτό έχει επιφέρει εξασθένηση των παραδοσιακών ατύπων δικτύων κοινωνικής προστασίας και

9. Βλ. ΕΕΤΑΑ, 1992.

αρωγής (οικογένεια, συγγενείς, φίλοι, συμπατριώτες, συγχωριανοί κ.ο.κ.), με αποτέλεσμα, όσοι έχουν αποκλειστεί ή καλύπτονται πλημμελώς από τα τυπικά δίκτυα κοινωνικής προστασίας, να αντιμετωπίζουν ολοένα και περισσότερο τον κίνδυνο να περιπέσουν σε καταστάσεις ένδειας και κοινωνικού αποκλεισμού, με την ευρεία έννοια των όρων.

1.3. Γήρανση του πληθυσμού, πτώση της γονιμότητας και μείωση των γεννήσεων

Όπως προκύπτει από τα διαθέσιμα στοιχεία, ο πληθυσμός της Περιφέρειας Αττικής εμφανίζει τάσεις γήρανσης, με αντίστοιχη πτώση της γονιμότητας και μείωση των γεννήσεων. Συγκεκριμένα, το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας κάτω των 14 ετών μειώνεται σταθερά σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1988-1991, από 19,83% το 1988 σε 17,58% το 1991. Ταυτόχρονα, κατά την ίδια περίοδο, το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω αυξάνεται από 12,35% το 1988 σε 13,54% το 1991. Ο συνδυασμός αυτών των εξελίξεων είχε ως αποτέλεσμα τη δραστική αύξηση των δεικτών γήρανσης καθώς και των δεικτών εξάρτησης. Συγκεκριμένα, σε κάθε 100 παιδιά ηλικίας 0-14 ετών αντιστοιχούσαν το 1991 77 άτομα ηλικίας 65 ετών και άνω, ενώ σε κάθε 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών αντιστοιχούσαν τον ίδιο χρόνο 19,7 ηλικιωμένοι (άνω των 65 ετών).¹⁰

Όσον αφορά τις ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις, από τα στοιχεία του Πίνακα 2 προκύπτει ότι ποσοστά ατόμων ηλικίας μικρότερης των 14 ετών υψηλότερα σχετικά με το μέσο όρο του Π.Σ.Π. εμφανίζουν κατά σειρά η Βόρεια-Βορειοανατολική περιοχή της Πρωτεύουσας (25,8%), η Δυτική περιοχή (24,9%) και η περιοχή του Πειραιά (22,3%). Οι υπόλοιπες περιοχές εμφανίζουν αντίστοιχους δείκτες παραπλήσιους ή μικρότερους του μέσου όρου της περιφέρειας (Νότια περιοχή: 21,6%, Ανατολική περιοχή: 19,5% και Δήμος Αθηναίων: 17,3%). Ο έλεγχος των παραπάνω ευρημάτων κατά φύλο δείχνει ότι οι γυναίκες εμφανίζουν μεγαλύτερα ποσοστά ατόμων ηλικίας άνω των 15 ετών και αντίστοιχα μικρότερα ποσοστά ατόμων ηλικίας 14 ετών και κάτω, σε σχέση με τους άνδρες, σε όλες τις περιοχές της Πρωτεύουσας. Κατά τα λοιπά, και στην περίπτωση των γυναικών, ισχύουν οι ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις που επισημάνθηκαν

10. Σερεμέτης κ.ά., σ. 3-5.

προηγούμενως για το σύνολο του πληθυσμού, ανδρών και γυναικών, των επιμέρους περιοχών της Πρωτεύουσας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Κατανομή του πληθυσμού των περιοχών της Πρωτεύουσας κατά ομάδες ηλικιών

Περιοχές*	Φύλο	Ομάδες ηλικιών			
		Έως 14 ετών	15 ετών και άνω	Σύνολο	
		(%)	(%)	(%)	(N)
1. Βόρεια-Βορειοανατολική περιοχή	Άνδρες	26,4	73,6	100	176.439
	Γυναίκες	25,2	74,8	100	187.106
	Σύνολο	25,8	74,2	100	363.545
2. Λοιπή Ανατολική περιοχή	Άνδρες	20,8	79,2	100	180.926
	Γυναίκες	18,3	81,7	100	199.404
	Σύνολο	19,5	80,5	100	380.330
3. Δυτική περιοχή	Άνδρες	25,5	74,5	100	262.868
	Γυναίκες	24,3	75,7	100	272.224
	Σύνολο	24,9	75,1	100	535.092
4. Πειραιάς	Άνδρες	23,8	76,2	100	238.740
	Γυναίκες	20,8	79,2	100	252.965
	Σύνολο	22,3	77,7	100	491.705
5. Νότια περιοχή	Άνδρες	23,8	76,2	100	195.079
	Γυναίκες	19,6	80,4	100	208.705
	Σύνολο	21,6	78,4	100	403.784
6. Δήμος Αθηναίων	Άνδρες	18,8	81,2	100	403.980
	Γυναίκες	16,0	84,0	100	454.275
	Σύνολο	17,3	82,7	100	858.255
Σύνολο Πρωτεύουσας	Άνδρες	22,7	77,3	100	1.458.032
	Γυναίκες	20,1	79,9	100	1.574.679
	Σύνολο	21,3	78,7	100	3.032.711

Πηγή: Παναζίδης, Κασμάτη, 1984 (επεξεργασίες του γράφοντος).

* Βλ. υποσημείωση Πίνακα 1.

2. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Η περιφέρεια Αττικής έχει αναδειχτεί στον ισχυρότερο πόλο συγκέντρωσης οικονομικών δραστηριοτήτων στη χώρα. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία, στην Αττική παράγεται το 36% του συνολικού ΑΕΠ (1988). Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η συμμετοχή της Αττικής στο συνολικό προϊόν του τριτογενούς τομέα (45,54%), ως αποτέλεσμα της συγκέντρωσης υπηρεσιών στην Πρωτεύουσα. Ση-

μαντική παραμένει επίσης η συμμετοχή της περιφέρειας στην παραγωγή του συνολικού προϊόντος της βιομηχανίας (35%).¹¹

Όσον αφορά τη διαχρονική μεταβολή της κατανομής του περιφερειακού προϊόντος, διαπιστώνεται ότι και στην Αττική αναδεικνύονται οι βασικές τάσεις της αποβιομηχάνισης και της τριτογενοποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων οι οποίες επικρατούν πανελλαδικά σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '80.¹²

Η εξέλιξη αυτή αντανακλάται στη διάρθρωση της απασχόλησης κατά κλάδους οικονομικής δραστηριότητας η οποία το 1991 διαμορφώνεται στην Αττική ως εξής: τριτογενής: 67,02%, δευτερογενής: 31,74%, πρωτογενής: 1,24%. Σημειώνεται δε, ότι διαχρονικά διαπιστώνεται αύξηση της συμμετοχής του τριτογενή τομέα στη συνολική απασχόληση της περιφέρειας, γεγονός που επιβεβαιώνει από άλλη σκοπιά τις τάσεις περαιτέρω τριτογενοποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων στην Αττική.¹³

Από την άλλη πλευρά, η Αττική συνεχίζει να συγκεντρώνει το 44% των «μεγάλων» μεταποιητικών μονάδων της χώρας (με περισσότερους από 20 εργαζόμενους) με μέσο όρο απασχολουμένων τα 78 άτομα.¹⁴ Είναι επομένως αναμενόμενο η συρρίκνωση της παραγωγής στη βιομηχανία και η συνακόλουθη αποβιομηχάνιση να πλήττουν μεγάλο μέρος των απασχολουμένων στον τομέα αυτό. Στο βαθμό δε που υπάρχει γεωγραφική συγκέντρωση μεγάλων προβληματικών παραγωγικών μονάδων, τότε οι απώλειες θέσεων εργασίας, η συρρίκνωση της απασχόλησης και η ανεργία προσλαμβάνουν τοπικό χαρακτήρα και παρατηρείται το φαινόμενο των περιοχών σε κρίση.

Όσον αφορά τις ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις της κατανομής της απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, από τα στοιχεία των απογραφών Βιομηχανίας-Βιοτεχνίας, Εμπορίου και Υπηρεσιών (1988), προκύπτει ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στους περιμετρικούς Δήμους και το Δήμο της Αθήνας, καθώς και σε σχέση με το σύνολο της Πρωτεύουσας. Οι διαφορές αυτές εντοπίζονται, κυρίως, στα υψηλά ποσοστά βιομηχανικών-βιοτεχνικών δραστηριοτήτων που εμφανίζουν μία σειρά από Δήμους (Ελευσίνα, Λαύριο, Μοσχάτο, Χαϊδάρη, Άγ. Δημήτριος, Ηράκλειο, Δήμοι Δυτικής Αττικής, Χαλκηδόνα, Ν. Ιωνία, Αιγάλεω κ.ά.). Κατά κανόνα, οι Δήμοι που

11. Σερεμέτης κ.ά., ό.π., σ. 6.

12. Ό.π..

13. Ό.π..

14. Ό.π., σ. 10.

εμφανίζουν υψηλά ποσοστά απασχόλησης στο μεταποιητικό τομέα εμφανίζουν αντίστοιχα μικρά ποσοστά απασχόλησης στις υπηρεσίες. Ανάλογα, οι εμπορικές δραστηριότητες κυριαρχούν στις περιοχές όπου εμφανίζονται μικρά ποσοστά μεταποιητικής δραστηριότητας, ανεξάρτητα από την ανάπτυξη ή όχι των υπηρεσιών στις ίδιες περιοχές.¹⁵ Διαπιστώνεται μάλιστα ότι το εμπόριο αναπτύσσεται ικανοποιητικά και στους περιφερειακούς Δήμους, γεγονός που τους καθιστά ανεξάρτητους σε αυτόν τον τομέα από το Κέντρο της Αθήνας, και αυξάνει τις θέσεις απασχόλησης περιμετρικά. Αντίθετα, οι κεντρικές περιοχές του Π.Σ.Π. συνεχίζουν να συγκεντρώνουν τη συντριπτική πλειοψηφία των τομέων της Δημόσιας Διοίκησης, της Εκπαίδευσης και της Υγείας, συντηρώντας έτσι το φαινόμενο της εξάρτησης της περιφέρειας από το κέντρο.¹⁶

Μία άλλη εικόνα για τη διάρθρωση της απασχόλησης προκύπτει από την επισκόπηση των στοιχείων του Πίνακα 3, ο οποίος αναφέρεται στην κατανομή των κατοίκων των διαφόρων περιοχών της Πρωτεύουσας κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, ανεξάρτητα με το πού (σε ποια περιοχή) εργάζονται αυτοί. Διαπιστώνεται ότι οι κάτοικοι της Δυτικής περιοχής εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης στη μεταποίηση και, αντίστοιχα, τα μικρότερα στις υπηρεσίες, και ακολουθούν με ανάλογα ποσοστά οι κάτοικοι της περιοχής του Πειραιά. Αντίθετα, τα ποσοστά απασχόλησης σε εμπόριο-εστιατόρια-ξενοδοχεία δεν εμφανίζουν σημαντικές διακυμάνσεις από περιοχή σε περιοχή, λόγω και της προαναφερθείσας μεγάλης διασποράς των δραστηριοτήτων του είδους αυτού σε όλο το εύρος του Π.Σ.Π..

Ο έλεγχος των παραπάνω ευρημάτων κατά φύλο δείχνει ότι στις Δυτικές περιοχές και στον Πειραιά το προφίλ απασχόλησης των γυναικών είναι ανάλογο εκείνου των ανδρών των ίδιων περιοχών (υψηλά ποσοστά απασχόλησης στη μεταποίηση και χαμηλά στις υπηρεσίες). Αντίθετα, στις Βόρειες και Ανατολικές περιοχές, οι γυναίκες εμφανίζουν ποσοστά απασχόλησης στις υπηρεσίες ιδιαίτερα υψηλά (57,3% και 51%), ενώ οι άνδρες των ίδιων περιοχών εμφανίζουν, αντίστοιχα, ποσοστά μικρότερα του μέσου όρου της Πρωτεύουσας. Τέλος, σημειώνεται ότι τα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών σε εμπόριο-εστιατόρια-ξενοδοχεία είναι παρεμφερή εκείνων των ανδρών σε όλες τις περιοχές της Πρωτεύουσας, και διακυμαίνονται ελάχιστα γύρω από τους αντίστοιχους μέσους όρους.

15. ΤΕΛΚΝΑ, 1993, σ. 123-124.

16. Ο.π., σ. 150.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
Κατανομή των απασχολούμενων στις περιοχές της Προτείουσας κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

Περιοχές*	Φύλο	Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας										Σύνολο	
		Γεω- ργία (%)	Ορυ- χεία (%)	Βιομηχανία Βιοτεχνία (%)	Ηλεκτρισμός Υδροηλ. (%)	Οικοδομές Δημόσια Έργα (%)	Εμπόριο Εστιατόρια Ενοδοχεία (%)	Μεταφορές Επικοινωνι- νίες (%)	Υγι- νεικές (%)	(%)	(N)		
1. Βόρεια- Βορειοανατολική περιοχή	Άνδρες	0,6	0,5	22,9	1,4	9,8	19,7	11,7	33,3	100	89.465		
	Γυναίκες	0,3	0,1	19,5	0,8	1,2	18,0	2,8	57,3	100	41.776		
	Σύνολο	0,5	0,4	21,8	1,2	7,1	19,2	8,9	40,9	100	131.241		
2. Λοιπή Ανατολική περιοχή	Άνδρες	0,2	0,3	25,9	2,5	12,1	16,7	13,8	28,6	100	79.054		
	Γυναίκες	0,0	0,1	24,9	0,7	0,7	18,1	4,6	51,0	100	35.684		
	Σύνολο	0,1	0,3	25,6	1,9	8,5	17,1	10,9	35,5	100	114.738		
3. Δυτική περιοχή	Άνδρες	0,2	0,2	35,7	1,6	13,3	16,6	14,9	17,6	100	117.782		
	Γυναίκες	0,0	0,0	44,4	0,8	0,3	17,4	2,8	34,2	100	40.442		
	Σύνολο	0,1	0,1	37,9	1,4	9,9	16,8	11,8	21,9	100	158.224		
4. Πειραιάς	Άνδρες	0,5	0,0	34,5	0,7	5,7	17,1	24,1	17,3	100	101.433		
	Γυναίκες	0,1	0,0	31,1	0,9	0,3	24,6	6,8	36,1	100	32.130		
	Σύνολο	0,4	0,0	33,6	0,8	4,4	18,9	20,0	21,8	100	133.563		
5. Νότια περιοχή	Άνδρες	0,1	0,3	28,0	1,6	9,3	21,0	16,4	23,3	100	91.927		
	Γυναίκες	0,0	0,1	22,6	0,7	1,1	22,7	6,6	46,3	100	38.809		
	Σύνολο	0,1	0,3	26,4	1,3	6,8	21,5	13,5	30,1	100	130.736		
6. Δήμος Αθηναίων	Άνδρες	0,2	0,1	23,1	1,7	7,8	19,8	11,5	35,7	100	180.645		
	Γυναίκες	0,0	0,2	20,1	0,6	1,6	18,0	4,7	54,7	100	100.949		
	Σύνολο	0,1	0,2	22,1	1,3	5,6	19,2	9,1	42,4	100	286.594		
Σύνολο Προτείουσας	Άνδρες	0,3	0,2	28,0	1,6	9,4	18,6	15,0	26,8	100	665.306		
	Γυναίκες	0,1	0,1	25,6	0,7	1,0	19,3	4,6	48,6	100	289.790		
	Σύνολο	0,2	0,2	27,3	1,3	6,9	18,8	11,9	33,4	100	955.096		

Πηγή: Παναζίδης, Κασμάτη, 1984, σ. 98-99 (επεξεργασίες του γράφοντος).

* Βλ. υποσημείωση Πίνακα 1.

3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

3.1. Ρυθμοί συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό

Κατά τα τελευταία χρόνια σημειώνεται αύξηση σε απόλυτα μεγέθη του εργατικού δυναμικού στην Περιφέρεια Αττικής. Κατά την περίοδο 1988-91 σημειώθηκε αύξηση του εργατικού δυναμικού κατά 86.166 άτομα. Η αύξηση αυτή συντελείται παρά τη σχετική καθυστέρηση που εμφανίζουν οι νέοι κάτω των 20 ετών να ενταχθούν στο εργατικό δυναμικό (λόγω συμμετοχής τους στο εκπαιδευτικό σύστημα, επικείμενων στρατιωτικών υποχρεώσεων, κρυφής ανεργίας κ.ο.κ.). Αντίθετα, οι γυναίκες αυξάνουν συνεχώς τη συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό.¹⁷

Παράλληλα, στην Περιφέρεια Αττικής σημειώνεται αύξηση του ενεργού πληθυσμού, ο οποίος εμφανίζει κάποιες διακυμάνσεις διαχρονικά, ενώ σημειώνεται αύξηση της εισροής παλιννοστούτων-προσφύγων, καθώς και αλλοδαπού εργατικού δυναμικού. Αυτοί απασχολούνται κατά κανόνα στην παραοικονομία, η οποία με τη σειρά της εμφανίζεται διογκωμένη.

Όσον αφορά τις ενδοπεριφερειακές διακυμάνσεις του ενεργού πληθυσμού στην Περιφέρεια Πρωτεύουσας, από τα διαθέσιμα στοιχεία διαπιστώνεται ότι οι ρυθμοί συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό σε σχέση με τον ενεργό πληθυσμό των επιμέρους περιοχών δεν διαφοροποιούνται ουσιαστικά μεταξύ των περιοχών αυτών (βλ. Πίνακα 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ρυθμοί συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό για το σύνολο των ατόμων ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά περιοχές του Πολεοδομικού Συγκροτήματος της Πρωτεύουσας

Περιοχές*	Ρυθμοί Συμμετοχής		
	Στο εργατικό δυναμικό (%)	Εκτός εργατικού δυναμικού (%)	Σύνολο (%)
1. Βόρ.-Βορειοανατ.	47,1	52,9	100
2. Λοιπή Ανατολική	47,7	52,3	100
3. Δυτική Περιοχή	46,7	53,3	100
4. Περιοχή Πειραιά	43,5	56,5	100
5. Νότια Περιοχή	47,8	52,2	100
6. Δήμος Αθηναίων	46,2	53,8	100
Σύνολο	46,3	53,7	100

Πηγή: Πανταζίδης, Κασιμάτη, 1984, σ. 89.

* Βλ. υποσημείωση του Πίνακα 1.

17. Σερεμέτης κ.ά., 1993, σ. 25.

3.2. Διάρθρωση του εργατικού δυναμικού κατά θέση στο επάγγελμα

Ένα άλλο χαρακτηριστικό μέγεθος της απασχόλησης είναι η θέση στο επάγγελμα που κατέχουν οι συμμετέχοντες στο εργατικό δυναμικό. Από αυτή τη σκοπιά, διαπιστώνεται ότι οι μισθωτοί αποτελούσαν το 70,89%, οι αυτοαπασχολούμενοι το 17,87%, οι εργοδότες το 7,38% και οι συμβοηθούντες-μη αμειβόμενοι το 4,22% των απασχολούμενων στην Περιφέρεια Αττικής, το 1991. Σημειώνεται ότι διαχρονικά, κατά την περίοδο 1988-91, εμφανίζεται μία τάση μικρής μείωσης της μισθωτής απασχόλησης σε σχετικά μεγέθη (από 71,14% το 1988 σε 70,89% το 1991) και αντίστοιχα της αυτοαπασχόλησης (από 18,21% το 1988 σε 17,87% το 1991) και της βοηθητικής μη αμειβόμενης απασχόλησης (από 4,22% το 1988 σε 3,86% το 1991). Αντίθετα, οι εργοδότες αυξάνουν τη συμμετοχή τους στο σύνολο των απασχολούμενων (από 6,46% το 1988 σε 7,38% το 1991).¹⁸

Τα παραπάνω ευρήματα ενδεχομένως να υποδηλώνουν μία σχετικά μεγαλύτερη αντοχή την οποία ενέχουν οι μικρές επιχειρήσεις που απασχολούν μικρό αριθμό ατόμων ή έναν διευρυνόμενο ρόλο που διαδραματίζουν οι εν λόγω επιχειρήσεις στην Περιφέρεια Αττικής. Ενδεικτικό προς αυτή την κατεύθυνση είναι το εύρημα ότι κατά την περίοδο 1988-91 ο αριθμός των εργοδοτών στην Περιφέρεια Αττικής αυξήθηκε κατά 17.208 άτομα, γεγονός που υποδηλώνει ότι προέκυψε αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των νέων, κατά κανόνα μικρών, επιχειρήσεων οι οποίες κατά μέσο όρο απασχολούν τρεις περίπου μισθωτούς.¹⁹

Όσον αφορά τις ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις σε αυτόν τον τομέα, από τα στοιχεία του Πίνακα 5 προκύπτει ότι τα ποσοστά μισθωτής απασχόλησης στο σύνολο του εργατικού δυναμικού κάθε περιοχής είναι μεγαλύτερα του αντίστοιχου μέσου όρου στο σύνολο της Πρωτεύουσας (63,7%) για τις περιοχές του Δήμου Αθηναίων και τη Λοιπή Ανατολική περιοχή. Μικρότερα ποσοστά μισθωτής απασχόλησης σε σχέση με το μέσο όρο εμφανίζουν οι Νότιες περιοχές (62%) και ο Πειραιάς (58,7%). Οι υπόλοιπες περιοχές εμφανίζουν ποσοστά μισθωτής απασχόλησης παραπλήσια με το μέσο όρο της Πρωτεύουσας. Το μεγαλύτερο ποσοστό μη μισθωτής απασχόλησης (εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι) εμφανίζουν οι Βόρειες-

18. Σερεμέτης κ.ά., 1993, σ. 39.

19. Ο.π., σ. 40.

Βορειοανατολικές περιοχές (26,5%) και ακολουθούν οι Νότιες περιοχές (23,3%) και η Λοιπή Ανατολική περιοχή (21,8%), ενώ οι υπόλοιπες περιοχές εμφανίζουν ποσοστά αυτοαπασχόλησης μικρότερα του αντίστοιχου μέσου όρου της Πρωτεύουσας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Κατανομή του εργατικού δυναμικού των περιοχών της Πρωτεύουσας κατά θέση στο επάγγελμα

Περιοχές*	Φύλο	Θέση στο επάγγελμα					
		Εργοδ., Αυτο- απασχο- λούμενοι	Μισθο- τοί	Συμβο- θούντες	Άνεργοι	Σύνολο	
		(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(N)
1. Βόρεια- Βορειοανατολική περιοχή	Άνδρες	32,5	59,5	0,3	7,7	100	97.716
	Γυναίκες	14,1	70,6	5,7	9,6	100	46.656
	Σύνολο	26,5	63,1	2,1	8,3	100	144.372
2. Λοιπή Ανατολική περιοχή	Άνδρες	26,8	64,9	0,5	7,9	100	87.324
	Γυναίκες	11,4	73,6	4,2	10,7	100	41.342
	Σύνολο	21,2	67,7	1,7	8,8	100	128.666
3. Δυτική περιοχή	Άνδρες	23,1	62,2	0,4	14,3	100	138.604
	Γυναίκες	8,3	68,7	5,6	17,4	100	49.161
	Σύνολο	19,2	63,9	1,7	15,1	100	187.765
4. Πειραιάς	Άνδρες	23,1	59,2	0,7	17,0	100	123.319
	Γυναίκες	9,4	57,4	9,1	24,1	100	42.864
	Σύνολο	19,6	58,7	2,9	18,8	100	166.183
5. Νότια περιοχή	Άνδρες	28,8	60,3	0,4	10,5	100	103.501
	Γυναίκες	11,2	65,7	6,1	17,0	100	47.716
	Σύνολο	23,3	62,0	2,2	12,5	100	151.217
6. Δήμος Αθηναίων	Άνδρες	26,3	62,5	0,5	10,7	100	209.133
	Γυναίκες	10,9	70,8	4,1	14,1	100	118.494
	Σύνολο	20,7	65,5	1,8	11,9	100	327.627
Σύνολο Πρωτεύουσας	Άνδρες	26,4	61,5	0,5	11,6	100	759.597
	Γυναίκες	10,9	68,5	5,4	15,2	100	346.233
	Σύνολο	21,5	63,7	2,0	12,8	100	1.105.830

Πηγή: Παναζίδης, Κασμάτη, 1984.

* Βλ. υποσημείωση Πίνακα 1.

Όσον αφορά τα ποσοστά μη αμειβόμενης-βοηθητικής απασχόλησης, από τα διαθέσιμα στοιχεία διαπιστώνεται ότι αυτά δεν διαφοροποιούνται αισθητά ανάμεσα στις διάφορες περιοχές, σε σχέση με τον αντίστοιχο μέσο όρο της Πρωτεύουσας (2%).

Από τον έλεγχο των παραπάνω ευρημάτων κατά φύλο, προκύπτει ότι σε όλες τις περιπτώσεις, εκτός της περιοχής Πειραιά, τα ποσοστά μισθωτής απασχόλησης των γυναικών είναι μεγαλύτερα των αντίστοιχων ποσοστών των ανδρών. Αντίθετα, τα ποσοστά αυτοαπασχόλησης (εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι) των ανδρών είναι κατά πολύ μεγαλύτερα (υπερδιπλάσια) από τα αντίστοιχα ποσοστά των γυναικών.

Ακόμη μεγαλύτερες είναι οι διαφορές ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες όλων ανεξαιρέτως των περιοχών της Πρωτεύουσας, όσον αφορά τα ποσοστά μη αμειβόμενης-βοηθητικής απασχόλησης (τα οποία στην περίπτωση των γυναικών είναι υπερδεκαπλάσια των αντίστοιχων ποσοστών των ανδρών).

3.3. Εκπαιδευτική διάρθρωση του εργατικού δυναμικού

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού του 1991, οι ρυθμοί συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό της Περιφέρειας Αττικής διαφοροποιούνται ανάλογα με το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων. Συγκεκριμένα, οι απόφοιτοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζουν το μεγαλύτερο ρυθμό συμμετοχής (66,48%) και ακολουθούν οι απόφοιτοι της δευτεροβάθμιας (48,64%), της πρωτοβάθμιας (34,34%) με τελευταίους όσους δεν έχουν τελειώσει ούτε το δημοτικό ή δεν πήγαν καθόλου σχολείο (12,63%).

Ο έλεγχος των παραπάνω στοιχείων κατά φύλο δείχνει ότι οι γυναίκες απόφοιτοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζουν παραπλήσιους ρυθμούς συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό σε σχέση με τον αντίστοιχο δείκτη για το σύνολο της περιφέρειας (61,61%). Αντίθετα, σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, όσο πιο χαμηλό είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών τόσο μικρότεροι είναι οι αντίστοιχοι ρυθμοί συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό, σε σχέση με τους άνδρες του ίδιου εκπαιδευτικού επιπέδου. Το γεγονός αυτό σχετίζεται με τα φαινόμενα των «απογοητευμένων απασχολούμενων» και της κρυφής ανεργίας που πλήττουν, κυρίως, τις γυναίκες και τα οποία φαίνεται ότι επιμένουν διαχρονικά και στην Περιφέρεια της Αττικής.

Όσον αφορά τις ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις της εκπαιδευτικής διάρθρωσης του εργατικού δυναμικού στην περιοχή της Πρω-

τεύουσας, από τον Πίνακα 6 προκύπτει ότι το υψηλότερο ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζουν τα Βόρεια-Βορειοανατολικά προάστια (31,4%) και ακολουθούν ο Δήμος Αθηναίων (26,7%), οι Νότιες περιοχές (20,2%) και οι λοιπές Ανατολικές περιοχές (18%). Αντίθετα, το χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο συναντάται στο εργατικό δυναμικό των Δυτικών περιοχών (57,5% απόφοιτοι δημοτικού, 10% χωρίς απολυτήριο δημοτικού) και στις περιοχές του Πειραιά (55,6% απόφοιτοι δημοτικού και 6% χωρίς απολυτήριο δημοτικού).

Από τον έλεγχο των παραπάνω ευρημάτων κατά φύλο προκύπτει ότι σε όλες τις περιοχές της Πρωτεύουσας το επίπεδο εκπαίδευσης των γυναικών είναι υψηλότερο από εκείνο των ανδρών. Συγκεκριμένα, σε όλες τις περιπτώσεις οι γυναίκες εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και αποφοίτων μέσης, σε σχέση με τους άνδρες της ίδιας περιοχής. Παράλληλα, όμως, διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες που ανήκουν στο εργατικό δυναμικό εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά μη αποφοίτησης από το δημοτικό, σε σχέση με τους άνδρες, σε όλες τις υπό εξέταση περιοχές.

Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι οι γυναίκες που ανήκουν στο εργατικό δυναμικό έχουν καλύτερο εκπαιδευτικό προφίλ από τους άνδρες, γιατί όσες είναι μεσαίου και κατωτέρου εκπαιδευτικού επιπέδου αποσύρονται «εκουσίως» από το εργατικό δυναμικό και δηλώνουν «μη ενεργές», σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οι άνδρες.

Αντίθετα, στην περίπτωση των γυναικών ιδιαίτερα χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, φαίνεται ότι η οικονομική ανέχεια τις υποχρεώνει να σπάσουν το προαναφερθέν πρότυπο και, αντί να αποσύρονται «εκουσίως» ως απογοητευμένες από το εργατικό δυναμικό, επιδιώκουν πάση θυσία να εργαστούν. Δεν είναι επομένως τυχαίο ότι οι περιοχές που εμφανίζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά γυναικών στο εργατικό δυναμικό χωρίς απολυτήριο δημοτικού είναι οι ίδιες περιοχές που, όπως θα δούμε παρακάτω, εμφανίζουν και τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας (Δυτική Αττική, Πειραιάς, Λοιπή Ανατολική Αττική).

4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ

Από την προηγηθείσα ανάλυση διαπιστώθηκε ότι τόσο η Περιφέρεια Αττικής όσο και το Πολεοδομικό Συγκρότημα της Πρωτεύουσας (Π.Σ.Π.), ειδικότερα, δεν αποτελούν ένα ομοιογενές σύνολο αλλά χαρακτηρίζονται από διαφορές που υφίστανται ανάμεσα στις διάφορες

περιοχές, όσον αφορά τη δημογραφική, οικονομική και κοινωνική τους διάρθρωση. Οι διαφορές αυτές αντανακλώνται, πέραν των άλλων, και στις διαφοροποιήσεις που διαπιστώνονται όσον αφορά τη διανομή του εισοδήματος, την έκταση και την ένταση της φτώχειας σε κάθε περιοχή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Κατανομή του εργατικού δυναμικού των περιοχών της Πρωτεύουσας κατά εκπαιδευτικό επίπεδο

Περιοχές*	Φύλο	Εκπαιδευτικό Επίπεδο					
		Ανώτατη & Ανώτερη Εκπαίδευση	Μέση Εκπ/ση	Λημοτική Εκπ/ση	Χωρίς Λημοτικό	Σύνολο	
		(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(N)
1. Βόρεια-Βορειοανατολική περιοχή	Άνδρες	31,2	28,7	35,2	4,9	100	97.716
	Γυναίκες	31,9	38,7	23,1	6,3	100	46.656
	Σύνολο	31,4	32,0	31,3	5,3	100	144.372
2. Λοιπή Ανατολική περιοχή	Άνδρες	16,5	30,7	47,9	4,9	100	87.324
	Γυναίκες	21,2	39,3	33,3	6,3	100	41.342
	Σύνολο	18,0	33,4	43,2	5,4	100	128.666
3. Λυτική περιοχή	Άνδρες	6,9	21,7	62,4	9,1	100	138.604
	Γυναίκες	12,0	31,7	43,7	12,6	100	49.161
	Σύνολο	8,2	24,3	57,5	10,0	100	187.765
4. Πειραιάς	Άνδρες	8,8	25,8	59,8	5,5	100	123.319
	Γυναίκες	13,8	35,4	43,5	7,3	100	42.864
	Σύνολο	10,1	28,3	55,6	6,0	100	166.183
5. Νότια περιοχή	Άνδρες	19,7	33,7	42,4	4,2	100	103.501
	Γυναίκες	21,4	41,6	31,0	6,0	100	47.716
	Σύνολο	20,2	36,2	38,8	4,8	100	151.217
6. Δήμος Αθηναίων	Άνδρες	26,3	30,3	39,7	3,8	100	209.133
	Γυναίκες	27,3	39,6	27,2	5,9	100	118.494
	Σύνολο	26,7	33,6	35,1	4,5	100	327.627
ΣΥΝΟΛΟ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ	Άνδρες	18,5	28,3	47,8	5,4	100	759.597
	Γυναίκες	22,5	38,1	32,2	7,1	100	346.333
	Σύνολο	19,8	31,4	42,9	5,9	100	1.105.830

Πηγή: Πανταζίδης, Κασμάτη, 1984 (επεξεργασίες του γράφοντος).

* Βλ. υποσημείωση Πίνακα 1.

Για τη μέτρηση της ανισοδιανομής του εισοδήματος στις διάφορες περιοχές της Πρωτεύουσας χρησιμοποιούνται οι αντίστοιχες εκτιμήσεις των συντελεστών GINI. Η διαφοροποίηση των εν λόγω δεικτών από περιοχή σε περιοχή αντανακλά τις ανισότητες που υφίστανται ανάμεσα στα διάφορα κοινωνικά στρώματα των περιοχών αυτών όσον αφορά τη διανομή του εισοδήματος.²⁰

Με κριτήριο το ακαθάριστο εισόδημα των νοικοκυριών, από τον Πίνακα 7 διαπιστώνεται ότι οι συντελεστές GINI διαφοροποιούνται ελαφρώς τόσο μεταξύ των διαφόρων περιοχών όσο και σε σχέση με το σύνολο της Πρωτεύουσας ($G=0,3368$). Αν και οι διαφοροποιήσεις αυτές δεν είναι ιδιαίτερα έντονες, σημειώνεται ότι τη μεγαλύτερη ανομοιογένεια ως προς την κατανομή του εισοδήματος εμφανίζει η περιοχή της Αθήνας ($G_1=0,3427$, $G_{II}=0,3334$) και η Νότια περιοχή ($G=0,3256$) και ακολουθούν η Λοιπή Ανατολική περιοχή ($G=0,3225$), ο Πειραιάς ($G=0,3121$), η Δυτική περιοχή ($G=0,3023$) και, τέλος, η Βόρεια-Βορειοανατολική περιοχή ($G=0,301$).

Σχετικά με τους συντελεστές GINI, πρέπει να σημειωθεί ότι αυτοί μετρούν μεν την ανισοκατανομή του εισοδήματος, δεν υποδεικνύουν όμως αν η ανισοκατανομή αυτή οφείλεται σε συγκέντρωση του εισοδήματος στα κατώτερα ή στα ανώτερα κλιμάκια. Με άλλα λόγια, οι συντελεστές αυτοί μας δείχνουν πόσο ανομοιογενείς είναι οι περιοχές της Πρωτεύουσας από τη σκοπιά του εισοδήματος, δεν μας παρέχουν όμως πληροφορίες για το πόσο φτωχές είναι οι εν λόγω περιοχές.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 7, οι περιοχές που εμφανίζουν μεγαλύτερα, σε σχέση με το μέσο όρο της Πρωτεύουσας, ποσοστά φτωχών νοικοκυριών είναι κατά σειρά: η Δυτική περιοχή (23,2%), η Λοιπή Ανατολική περιοχή (22,7%), ο Πειραιάς (20,1%) και η Αθήνα II (18,2%). Διαπιστώνεται ότι τα μικρότερα σχετικά ποσοστά φτωχών νοικοκυριών εμφανίζουν η Αθήνα I (9,1%), η Βόρεια-Βορειοανατολική περιοχή (12,5%) και η Νότια περιοχή (13,4%).²¹

Συγκρίνοντας τους συντελεστές GINI με τα αντίστοιχα ποσοστά φτώχειας προκύπτει ότι ο κίνδυνος φτώχειας εξαρτάται από τη διανομή του εισοδήματος ανάμεσα στα νοικοκυριά κάθε περιοχής. Έτσι, διαπιστώνεται ότι η Βόρεια περιοχή, με σχετικά χαμηλότερο

20. Μπαλούρδος, Καπλή, Κωστάκη, Παπαθεοδώρου, 1990, σ. 128-130.

21. Τα ποσοστά φτώχειας έχουν εκτιμηθεί σύμφωνα με τη μέθοδο της ΕΟΚ. Βλ. Κωστάκη, Παπαθεοδώρου, Καπλή, Μπαλούρδος, 1994.

μέσο εισόδημα (1.882.600) από τη Νότια περιοχή (1.917.100), εμφανίζει χαμηλότερο ποσοτό φτώχειας. Αυτό οφείλεται στο ότι η Νότια περιοχή χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη ανισοδιανομή εισοδήματος (GINI=0,3526) απ' ό,τι η Βόρεια περιοχή (GINI=0,305).

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Δείκτες ανισοδιανομής εισοδήματος (GINI) και δείκτες φτώχειας στις περιοχές της Πρωτεύουσας

Περιοχή	Δήμος/Κοινότητα	Συντελεστής GINI (1)	Συνολικό Μέσο Ετήσιο Ακαθάριστο Εισόδημα (Δρχ.) (1)	Ποσοστό φτωχών νοικοκυριών (%) (2)	Μέσο μηνιαίο εισόδημα φτωχών νοικοκυριών (Δρχ.) (2)
1. Βόρεια-Βορειοανατολική περιοχή	Αγ. Παρασκευή, Χολαργός, Παπάγου, Ν. Πεντέλη, Εκάλη, Ν. Ερυθραία, Κηφισιά, Μεταμόρφωση, Μαρούσι, Πεύκη, Φιλοθέη, Π. Ψυχικό, Ν. Ψυχικό, Ν. Ηράκλειο.	0,301	1.822.600	12,5	54.000
2. Λοιπή Ανατολική περιοχή	Ζωγράφου, Βύρωνας, Καισαριανή, Αγ. Δημήτριος, Δάφνη, Υμηττός, Ηλιούπολη.	0,3225	1.586.200	22,7	62.000
3. Δυτική περιοχή	Γαλάτσι, Ν. Φιλαδέλφεια, Ν. Ιωνία, Ν. Λιόσια, Καματερό, Πετρούπολη, Αγ. Ανάργυροι, Χαλκηδόνα, Περιστέρι, Χαϊδάρι, Αγ. Βαρβάρα, Αιγάλεω.	0,3023	1.490.200	23,2	61.000
4. Νότια περιοχή	Αργυρούπολη, Μοσχάτο, Καλλιθέα, Άλιμος, Γλυφάδα, Βούλα, Ταύρος, Ν. Σμόρνη, Π. Φάληρο, Καλαμάκι, Βουλιαγμένη.	0,3256	1.971.100	13,4	53.000
5. Πειραιάς	Κορυδαλλός, Νίκαια, Πέραμα, Κερατσίνι, Δραπετσώνα, Ρέντης, Πειραιάς.	0,3121	1.687.000	20,1	59.000
6. Αθήνα Ι	Παγκράτι, Ν. Κόσμος, Αμπελόκηποι, Ξύλον, Κολωνάκι, Νεάπολη, Γκίζη, Εξάρχεια, Π. Αρεως, Κυψέλη, Πολύγυρο	0,3427	2.138.900	9,1	51.000
7. Αθήνα ΙΙ	Πατήσια, Αγ. Μελετίου, Αχαρνών, Αττική, Σεπόλια, Κολωνός, Πλάκα, Μεταξουργείο, Πετράλωνα, Κουκάκι.	0,3334	1.736.500	18,2	62.000
ΣΥΝ. Π.Σ.Π.		0,3368	1.776.000	17,1	59.000

Πηγή: 1) Μπαλούρδος, Καπλή, Κωστάκη, Παπαθεοδώρου, 1990.

2) Κωστάκη, Παπαθεοδώρου, Καπλή, Μπαλούρδος, 1994.

Τέλος, από τον Πίνακα 7 προκύπτει ότι οι φτωχοί των πλούσιων περιοχών της Αθήνας εμφανίζονται ως περισσότερο φτωχοί από τους

φτωχούς των φτωχότερων περιοχών, αν ληφθεί ως κριτήριο σύγκρισης το μέσο μηνιαίο εισόδημα των φτωχών των διαφόρων περιοχών. Σημειώνεται πάντως ότι οι διαφορές στον τομέα αυτό δεν εμφανίζονται ως ιδιαίτερα σημαντικές, αφού το μέσο μηνιαίο εισόδημα των φτωχών νοικοκυριών κυμαινόταν από τις 51.000 δρχ. (Αθήνα Ι) έως τις 62.000 δρχ. (Αθήνα ΙΙ και Λοιπή Ανατολική περιοχή) το 1988.

5. ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Όπως προκύπτει από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της Ε.Σ.Υ.Ε.,²² κατά την περίοδο 1988-1991 ο αριθμός των ανέργων στην Περιφέρεια Αττικής εμφανίζει σημαντική διακύμανση. Συγκεκριμένα, μέχρι το 1990 διαπιστώνεται σταδιακή μείωση των ανέργων, ενώ το 1991 σημειώνεται εντυπωσιακή αύξηση κατά 6.549 άτομα του αριθμού των ανέργων, σε σχέση με το 1988. Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης είναι ότι ο μέσος ρυθμός μεταβολής της ανεργίας, για το σύνολο της περιόδου 1988-91, εμφανίζεται ως θετικός (1,56%), είναι όμως μικρότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό αύξησης του εργατικού δυναμικού (2,05%) κατά την ίδια περίοδο. Συμπεραίνεται επομένως ότι η αύξηση της ανεργίας συνοδεύθηκε από αύξηση με μεγαλύτερους ρυθμούς του αριθμού των απασχολούμενων, με αποτέλεσμα το ποσοστό ανεργίας στο εργατικό δυναμικό να εμφανίζεται μειωμένο στο τέλος της περιόδου αναφοράς (9,88% το 1991 σε σχέση με 10,02% το 1988). Η μικρή αυτή μείωση των ποσοστών ανεργίας ισχύει, κυρίως, για τους άνδρες (6,16% το 1991 σε σχέση με 6,47% το 1988), ενώ για τις γυναίκες τα αντίστοιχα ποσοστά ανεργίας παραμένουν σχεδόν αμετάβλητα (16,30% το 1991 σε σχέση με 16,32% το 1988). Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης είναι ότι η απόσταση μεταξύ γυναικών και ανδρών μεγαλώνει όσον αφορά τα ποσοστά ανεργίας.

Στα επόμενα, στο πλαίσιο της παρούσας έκθεσης, η ανάλυση των χαρακτηριστικών της ανεργίας σε τοπικό επίπεδο γίνεται με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία από τις κατά τόπους υπηρεσίες του ΟΑΕΔ στην περιφέρεια της Αττικής. Επισημαίνεται ότι τα στοιχεία αυτά αφορούν μόνο την εγγεγραμμένη ανεργία και άρα υποεκτιμούν σημαντικά τη συνολική ανεργία.²³ Αναφέρεται συγκεκριμένα ότι, ενώ,

22. Βλ. Σερεμέτης κ.ά., 1993, σ. 48-49.

23. Βλ. Karantinos D., 1989.

σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της Ε.Σ.Υ.Ε., οι άνεργοι το 1990 ανέρχονταν σε 125.365 άτομα, ο ΟΑΕΔ εμφανίζει μόνο 62.642 ως εγγεγραμμένους ανέργους κατά την ίδια χρονιά.²⁴

Παρ' όλα αυτά, τα στοιχεία του ΟΑΕΔ είναι τα μόνα που επιτρέπουν την ανάλυση της ανεργίας κατά επιμέρους περιοχές της Περιφέρειας Αττικής (εκτός Νήσων) που οριοθετούνται από τα όρια ευθύνης των τοπικών υπηρεσιών του οργανισμού. Επιπλέον, ομαδοποιώντας τα στοιχεία που αναφέρονται στις περιοχές ευθύνης των τοπικών υπηρεσιών κατά νομαρχίες, μπορεί να δοθεί μία συνθετική εικόνα για την ανεργία στις αντίστοιχες μείζονες περιοχές της Περιφέρειας.

Στόν Πίνακα 8 παρατίθενται αναλυτικά στοιχεία για την ποσοστιαία συμμετοχή κάθε επιμέρους περιοχής στη συνολική ανεργία της Περιφέρειας, κατά το μήνα Απρίλιο των τριών χρόνων αναφοράς (1985, 1988 και 1990). Στον ίδιο πίνακα παρατίθενται και στοιχεία που αφορούν τις μέσες ποσοστιαίες μεταβολές του αριθμού των ανέργων κάθε περιοχής κατά τη διάρκεια των περιόδων 1985-88 (Mi), 1985-90 (Mj) και 1988-90 (Mk).²⁵

Από την επισκόπηση των στοιχείων του Πίνακα 8 προκύπτει ότι, το 1990, τη μεγαλύτερη συμμετοχή στη συνολική ανεργία της Περιφέρειας είχε η περιοχή που αντιστοιχεί στη Νομαρχία του Πειραιά (42,35%) και ακολουθούν η περιοχή της Νομαρχίας Αθηνών (28,7%), της Νομαρχίας Ανατολικής Αττικής (14,99%) και, τέλος, της Δυτικής Αττικής (13,94%). Όσον αφορά τη διαχρονική διακύμανση της συμμετοχής κάθε επιμέρους περιοχής στη συνολική ανεργία της Πε-

24. Σερεμέτης κ.ά., ό.π..

25. Στο πλαίσιο της παρούσας έκθεσης, για τον υπολογισμό των μέσων ετήσιων μεταβολών της ανεργίας κατά περιοχή (Mi, Mj, Mk) χρησιμοποιούνται οι ακόλουθοι μαθηματικοί τύποι:

$$Mi = (\sqrt[3]{Nj/Ni} - 1) \cdot 100, \quad Mj = (\sqrt[3]{Nk/Ni} - 1) \cdot 100, \quad Mk = (\sqrt[3]{Nk/Nj} - 1) \cdot 100$$

όπου Mi: μέση ετήσια μεταβολή της ανεργίας στην περιοχή (i), 1985-88 (%)

Mj: μέση ετήσια μεταβολή της ανεργίας στην περιοχή (j), 1985-90 (%)

Mk: μέση ετήσια μεταβολή της ανεργίας στην περιοχή (k), 1988-90 (%)

Ni: αριθμός ανέργων από την περιοχή (i) τον Απρίλη του 1985

Nj: αριθμός ανέργων από την περιοχή (j) τον Απρίλη του 1988

Nk: αριθμός ανέργων από την περιοχή (k) τον Απρίλη του 1990

Σημειώνεται ότι στον Πίνακα 8 παρατίθενται οι μέσες τιμές mi, mj και mk για τις επιμέρους περιοχές που αντιστοιχούν στις ομώνυμες Τοπικές Υπηρεσίες του ΟΑΕΔ, καθώς και στις τέσσερις νομαρχίες της περιφέρειας.

ριφέρειας διαπιστώνεται ότι αυτή δεν λαμβάνει ακραίες τιμές και κυμαίνεται σε παραπλήσια επίπεδα με τον αντίστοιχο μέσο όρο για το σύνολο της περιόδου αναφοράς 1985-1990.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Τοπικές Υπηρεσίες	Ποσοστιαία συμμετοχή στην ανεργία			Ποσοστιαίες μεταβολές του αριθμού των ανέργων		
	1985 (%)	1988 (%)	1990 (%)	1985-88 Μί(%)	1985-90 Μj(%)	1988-90 Μκ(%)
001 Αθήνας	5,32	7,26	10,53	16,42	26,49	43,25
021 Καισαριανής	6,29	4,84	4,17	-3,79	1,64	10,37
066 Ρουφ	2,21	1,75	1,71	-2,87	4,87	17,66
002 ΠΚΕΠ Αθηνών	0,02	0,16	0,55	105,41	111,84	121,88
047 Πατησίων	5,32	5,40	5,02	5,43	9,06	14,75
005 Αμπελοκήτων	5,36	6,43	6,73	11,49	15,45	21,67
067 Δάφνης	-	-	-	-	-	-
1. Νομαρχία Αθήνας	24,51	25,83	28,70	6,80	13,88	25,38
051 Πειραιά	4,52	6,16	9,05	16,31	26,75	44,20
026 Καλλιθέας	20,00	11,37	12,66	-13,06	0,71	25,55
031 Κερατσινίου	3,20	4,45	5,46	17,13	22,76	31,72
046 Νίκαιας	3,87	3,71	2,66	3,48	2,37	0,73
052 ΠΚΕΠ Πειραιά	0,01	0,00	0,00	-100,00	-100,00	-
017 Γλυφάδας	2,65	3,91	3,46	19,49	16,40	11,92
032 Μοσχάτου	1,44	1,20	1,27	-1,31	7,65	22,63
106 Αλίμου	0,00	1,37	0,00	-	-	-100,00
107 Νοτ. Προαστίων	5,80	7,0	7,79	11,78	17,05	25,43
2. Νομαρχία Πειραιά	41,49	39,16	42,35	1,37	9,64	23,31
016 Αμαρουσίου	2,86	4,51	3,95	22,19	17,70	11,28
036 Νέας Ιωνίας	6,18	6,42	6,22	6,28	10,48	17,08
102 Λαυρίου	0,97	0,95	0,52	4,36	-2,58	-12,13
013 Αγ. Παρασκευής	5,11	4,23	3,92	-1,46	4,66	14,55
042 Αχαρνών	-	-	-	-	-	-
105 Μαρκόπουλου	0,23	0,08	0,39	-26,69	22,49	164,58
3. Νομαρχία Α.Αττικής	15,34	16,18	14,99	8,24	12,00	17,90
011 Αγ. Αναργύρων	6,32	5,52	2,04	0,29	-12,00	-27,68
061 Περιστερίου	5,98	5,93	5,06	4,63	6,71	9,93
101 Ελευσίνας	1,07	1,57	1,17	19,07	12,17	2,56
103 Μεγάρων	0,17	0,60	0,23	59,28	16,91	-26,49
037 Λιοσίων	-	-	-	-	-	-
004 Αιγάλεω	5,10	5,20	5,45	5,61	11,82	21,82
4. Νομαρχία Δ.Αττικής	18,64	18,80	13,94	5,25	4,11	2,43
Γενικό Σύνολο	28.665 100%	33.123 100%	46.867 100%	4,95	10,34	18,95

Πηγή: ΟΑΕΔ, αδημοσίευτα στοιχεία (επεξεργασίες του γράφοντος).

Σχετικά με τα παραπάνω ευρήματα, πρέπει να επισημανθεί, κατ' αρχήν, η ύπαρξη ενός παραδόξου. Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται χαμηλή συμμετοχή στη συνολική εγγεγραμμένη ανεργία σε περιοχές οι οποίες, ταυτόχρονα, χαρακτηρίζονται από υψηλούς κινδύνους ανεργίας και φτώχειας, όπως είναι για παράδειγμα οι περιοχές της Δυτικής Αττικής. Η ερμηνεία του εν λόγω παραδόξου πρέπει να αναζητηθεί, κυρίως, προς την κατεύθυνση της μη δηλωμένης και, άρα, μη καταγεγραμμένης ανεργίας, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση των νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας και, εν γένει, όσων δεν έχουν τεκμηριωμένο δικαίωμα επιδότησης, ή δεν κάνουν χρήση άλλων προγραμμάτων για την καταπολέμηση της ανεργίας. Παραμένει, επίσης, ανοιχτό το ερώτημα αν οι παραπάνω περιοχές και ιδιαίτερα εκείνες της Δυτικής Αττικής εμφανίζουν χαμηλά ποσοστά συμμετοχής στην εγγεγραμμένη ανεργία, κυρίως, λόγω της συμμετοχής τους στο άτυπο, δευτερεύον, κομμάτι της αγοράς εργασίας. Είναι προφανές ότι ο έλεγχος των παραπάνω υποθέσεων δεν είναι δυνατόν να διεξαχθεί στο επίπεδο της διαθέσιμης στατιστικής πληροφορίας, και τα ερωτήματα που προκύπτουν αποτελούν ερέθισμα για περαιτέρω ερευνητικά εγχειρήματα.

Μία άλλη εικόνα για την ανεργία στις μείζονες περιοχές της Αττικής (Νομαρχίες) προκύπτει από τα στοιχεία του Πίνακα 8 που αφορούν τις ποσοστιαίες μέσες ετήσιες μεταβολές του αριθμού των εγγεγραμμένων ανέργων σε όλη τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς.

Διαπιστώνεται ότι στο σύνολο της περιφέρειας σημειώνεται σταθερά αύξηση του αριθμού των εγγεγραμμένων ανέργων, σε όλη τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς (1985-90). Η αύξηση αυτή εντοπίζεται, κυρίως, κατά την περίοδο 1988-90 (18,95%), ενώ στην περίοδο 1985-88 οι ρυθμοί αύξησης της ανεργίας κινήθηκαν σε χαμηλότερα επίπεδα (4,95%). Από την ανάλυση κατά περιοχές των παραπάνω στοιχείων προκύπτει ότι τους υψηλότερους ετήσιους μέσους ρυθμούς αύξησης της εγγεγραμμένης ανεργίας κατά την περίοδο 1988-90 σημειώνει η περιοχή της Νομαρχίας της Αθήνας (25,38%). Ακολουθούν η Νομαρχία Πειραιά (23,31%) και η Νομαρχία Ανατ. Αττικής (17,90%). Τελευταίες στην κατάταξη είναι οι περιοχές της Δυτικής Αττικής (2,43%), οι οποίες μάλιστα εμφανίζουν χαμηλότερους ρυθμούς αύξησης της ανεργίας στο τέλος της περιόδου, σε σχέση με το 1985-88, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στις υπόλοιπες μείζονες περιοχές της Αττικής.

Όσον αφορά την ανάλυση των παραπάνω ευρημάτων κατά Τοπική Υπηρεσία (Τ.Υ.) του ΟΑΕΔ διαπιστώνεται ότι, τόσο από τη σκοπιά της ποσοστιαίας συμμετοχής στην ανεργία όσο και από τη σκοπιά της ποσοστιαίας μεταβολής του αριθμού των ανέργων, οι μειζονες περιοχές της Αττικής (Νομαρχίες) εμφανίζουν εσωτερικές διαφοροποιήσεις και ανομοιογένειες.

Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της Νομαρχίας Πειραιά, τη μεγαλύτερη ποσοστιαία συμμετοχή στην ανεργία εμφανίζει, το 1990, η περιοχή της Καλλιθέας (12,66%) και ακολουθούν ο Πειραιάς (9,05%), τα Νότια Προάστια (7,79%), το Κερατσίνι (5,46%), η Γλυφάδα (3,46%) και η Νίκαια (2,66%). Οι υπόλοιπες περιοχές του Πειραιά εμφανίζουν χαμηλότερα από τα προαναφερθέντα ποσοστά συμμετοχής στη συνολική ανεργία της Περιφέρειας.

Ενδεικτική για τις τάσεις που επικρατούν σε ενδονομαρχιακό επίπεδο είναι η εικόνα που προκύπτει, σύμφωνα με την οποία τη μεγαλύτερη ποσοστιαία μεταβολή του αριθμού των ανέργων κατά την περίοδο 1988-90 εμφανίζουν οι Τ.Υ. του Πειραιά (44,20%), του Κερατσινίου (31,72%), της Καλλιθέας (31,72%), του Μοσχάτου (22,63%), καθώς και των Νοτ. Προαστίων (25,43%). Συμπεραίνεται, επομένως, ότι στις περιοχές του Πειραιά με βιομηχανικό-βιοτεχνικό χαρακτήρα ο αριθμός των ανέργων αυξάνεται ταχύτερα, με αποτέλεσμα να συσσωρεύονται σε αυτές στοιχεία οικονομικής και κοινωνικής κρίσης.

Στο πλαίσιο της Νομαρχίας Αθήνας, που, όπως προαναφέρθηκε, έρχεται δεύτερη στη συμμετοχή στη συνολική ανεργία της Περιφέρειας, υπάρχουν επίσης εσωτερικές διαφοροποιήσεις. Συγκεκριμένα, την υψηλότερη συμμετοχή στην ανεργία εμφανίζουν οι περιοχές που καλύπτονται από την Τ.Υ. Αθηνών, οι οποίες, σε συνδυασμό με εκείνες που καλύπτονται από το Π.Κ.Ε.Π. Αθηνών,²⁶ εμφανίζουν τη μεγαλύτερη ποσοστιαία μεταβολή του αριθμού των ανέργων, ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1988-90. Στην ίδια μείζονα περιοχή της Νομαρχίας Αθηνών, υψηλή, σχετικά, συμμετοχή στη συνολική ανεργία της Περιφέρειας εμφανίζουν και οι περιοχές Πατησίων και Αμπελοκήπων, στις οποίες ο αριθμός των ανέργων αυξάνεται αργά αλλά σταθερά σε όλη τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς.

Στη Νομαρχία Ανατολικής Αττικής τη μεγαλύτερη ποσοστιαία συμμετοχή στη συνολική ανεργία της Περιφέρειας εμφανίζει, κατά

26. Πειραματικό Κέντρο Επαγγελματικού Προσανατολισμού Αθηνών.

το 1990, η Ν. Ιωνία (6,22%), που επίσης εμφανίζει μια πολύ αργή αλλά σταθερή αύξηση του αριθμού των ανέργων, διαχρονικά.

Τέλος, στη Δυτική Αττική τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην ανεργία της Περιφέρειας εμφανίζουν το Αιγάλεω (5,45%) και το Περιστέρι (5,06%), που εμφανίζουν επίσης αργή αλλά συνεχή αύξηση του αριθμού των ανέργων, διαχρονικά.

ΣΥΝΟΨΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

Από την ανάλυση που προηγήθηκε συμπεραίνεται ότι η Περιφέρεια της Αττικής χαρακτηρίζεται από ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις όσον αφορά την κοινωνικοοικονομική της διάρθρωση. Οι διαφοροποιήσεις αυτές εντοπίζονται τόσο στο επίπεδο των επιμέρους μειζόνων περιοχών (Πολεοδομικό Συγκρότημα της Πρωτεύουσας σε σχέση με τις εκτός Λεκανοπεδίου περιοχές της Αττικής), όσο και στο επίπεδο των τεσσάρων Νομαρχιών ή και των Δήμων της Περιφέρειας.

Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι στην Περιφέρεια Αττικής σημειώνεται συγκέντρωση πληθυσμού γυναικών (52,1%), κυρίως στο Δήμο Αθηναίων και τις Ανατολικές περιοχές (52,9% και 52,4%, αντίστοιχα). Η συγκέντρωση αυτή αποδίδεται στην αυξημένη τάση που εκδηλώνουν οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες για γεωγραφική κινητικότητα προς τις άλλες περιοχές.

Από τη σκοπιά της πυκνότητας του πληθυσμού η Περιφέρεια Αττικής διακρίνεται σε δύο μείζονες ζώνες:

- α) το Πολεοδομικό Συγκρότημα της Πρωτεύουσας (Π.Σ.Π.) και
- β) το Υπόλοιπο Αττικής.

Σημαντικές διαφοροποιήσεις όμως, όσον αφορά την πυκνότητα κατοίκησης, διαπιστώνονται και εντός του Π.Σ.Π.. Οι υψηλότερες πυκνότητες παρατηρούνται στο Δήμο της Αθήνας και ακολουθούν οι υπόλοιποι Δήμοι με πυκνότητα κατοίκησης αντιστρόφως ανάλογη με την απόσταση που τους χωρίζει από το κέντρο της Αθήνας. Η πυκνή δόμηση του Π.Σ.Π. είχε, πέραν των άλλων, ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση των φυσικών ορίων ανάμεσα στους Δήμους και τις Κοινότητες της περιοχής, τα οποία έχουν αντικατασταθεί από άλλα νοητά όρια που προσδιορίζονται από το χρόνο των μετακινήσεων από και προς τις διάφορες περιοχές της Πρωτεύουσας.

Όσον αφορά τις δημογραφικές εξελίξεις, η Περιφέρεια Αττικής εμφανίζει γενικά τάσεις γήρανσης του πληθυσμού της και αντίστοιχη πτώση της γονιμότητας, με μεγαλύτερη οξύτητα στο Δήμο Αθηναίων, την Ανατολική και τη Νότια Περιοχή του Π.Σ.Π..

Από την άλλη πλευρά, η Περιφέρεια Αττικής έχει αναδειχτεί στον ισχυρότερο πόλο συγκέντρωσης οικονομικών δραστηριοτήτων στη χώρα και εμφανίζει, όπως άλλωστε και το σύνολο της χώρας, τάσεις συρρίκνωσης του δευτερογενούς και τρίτογενούς τομέα της οικονομίας. Όσον αφορά τις ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις της κατανομής της απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, διαπιστώνεται ότι μια σειρά από Δήμους εμφανίζουν σχετικά υψηλά ποσοστά μεταποιητικών δραστηριοτήτων (Ελευσίνα, Λαύριο, Μοσχάτο, Χαϊδάρι, Αγ. Δημήτριος, Ηράκλειο, Χαλκηδόνα, Ν. Ιωνία, Αιγάλεω και άλλοι Δήμοι της Δυτικής Αττικής). Επισημαίνεται ότι, στο βαθμό που υπάρχει γεωγραφική συγκέντρωση μεταποιητικών δραστηριοτήτων και ιδιαίτερα μεγάλων προβληματικών βιομηχανικών μονάδων, οι τάσεις συρρίκνωσης της απασχόλησης και η ανεργία προσλαμβάνουν τοπικό χαρακτήρα και έτσι παρατηρείται το φαινόμενο των «περιοχών σε κρίση».

Αναφορικά με τους ρυθμούς συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, διαπιστώθηκε ότι δεν σημειώνονται σημαντικές διακυμάνσεις σε αυτόν τον τομέα ανάμεσα στις διάφορες περιοχές της Περιφέρειας. Στο σύνολο της Περιφέρειας διαπιστώνεται μικρή αύξηση του εργατικού δυναμικού (1988-91: 86.166 άτομα) που αποδίδεται, κυρίως, στην αύξηση της συμμετοχής των γυναικών και την εισροή παλιννοστώντων-προσφύγων.

Η διάρθρωση του εργατικού δυναμικού κατά θέση στο επάγγελμα διαφοροποιείται ανάλογα με την περιοχή και, συγκεκριμένα, τα μεγαλύτερα ποσοστά μη μισθωτής απασχόλησης (εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι) σημειώνονται στις Βόρειες, Νότιες και Ανατολικές περιοχές, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές εμφανίζουν ποσοστά αυτοαπασχόλησης μικρότερα του αντίστοιχου μέσου όρου του Π.Σ.Π..

Όσον αφορά την εκπαιδευτική διάρθρωση του εργατικού δυναμικού, διαπιστώθηκε ότι οι Δυτικές περιοχές και ο Πειραιάς χαρακτηρίζονται από το χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο (δεν τελείωσαν δημοτική ή απόφοιτοι μόνο δημοτικού: 67,5% και 61,5%, αντίστοιχα), ενώ, αντίθετα, το υψηλότερο ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης συναντάται στα Βόρεια-Βορειοανατολικά προάστια, στο Δήμο Αθηναίων και στις Νότιες Περιοχές (31,4%, 26,7% και 20,2%, αντίστοιχα).

Η ανομοιογένεια που χαρακτηρίζει την ευρύτερη Περιφέρεια της Πρωτεύουσας, όσον αφορά τη δημογραφική, οικονομική και κοινωνική της διάρθρωση, αντανακλάται και στα επίπεδα φτώχειας και ανι-

σοδιανομής εισοδήματος των διαφόρων περιοχών της. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι οι περιοχές που εμφανίζουν μεγαλύτερα, σε σχέση με το μέσο όρο της Πρωτεύουσας, ποσοστά φτωχών νοικοκυριών είναι κατά σειρά η Δυτική περιοχή (23,2%) και Λοιπή Ανατολική περιοχή (22,7%), ο Πειραιάς (20,1%) και οι υποβαθμισμένες κεντρικές συνοικίες του Δήμου της Αθήνας (18,2%).

Αναφορικά με τις τοπικές αγορές εργασίες στην Περιφέρεια της Αττικής και ειδικότερα στο Π.Σ.Π. από την προηγηθείσα ανάλυση αναδείχθηκαν ορισμένες χαρακτηριστικές τους διαστάσεις.

Κατ' αρχήν, επισημαίνεται ότι, λόγω και των περιορισμών της διαθέσιμης στατιστικής πληροφόρησης, η οριοθέτηση των τοπικών αγορών εργασίας στο επίπεδο των Δήμων είναι το ζητούμενο μάλλον, παρά το δεδομένο.

Στην παρούσα έκθεση για την ανάλυση των τάσεων που επικρατούν στις τοπικές αγορές εργασίας, χρησιμοποιήθηκαν αδημοσίευτα στοιχεία του ΟΑΕΔ για την ανεργία, όπως αυτά καταγράφονται στο επίπεδο των Τοπικών Υπηρεσιών του Οργανισμού. Τα στοιχεία αυτά ομαδοποιήθηκαν κατά Νομαρχίες και παρουσιάστηκαν συνθετικά για την επισήμανση των διαφοροποιήσεων που τυχόν υφίστανται και σε αυτόν τον τομέα ανάμεσα στις διάφορες περιοχές της Περιφέρειας Αττικής. Κατά συνέπεια, η ανάλυση των στοιχείων του ΟΑΕΔ έγινε τόσο σε τοπικό επίπεδο, δηλαδή για τις περιοχές που καλύπτουν οι διάφορες Τοπικές Υπηρεσίες του ΟΑΕΔ, όσο και σε υπερτοπικό επίπεδο, δηλαδή για τις περιοχές που συμπίπτουν με τα όρια των τεσσάρων Νομαρχιών της Αττικής.

Κατ' αρχήν, όσον αφορά την κατανομή των εγγεγραμμένων ανέργων κατά Νομαρχία, διαπιστώθηκε ότι το 1990 τη μεγαλύτερη ποσοστιαία συμμετοχή είχε η περιοχή που αντιστοιχεί στα όρια της Νομαρχίας Πειραιά (42,35%) και ακολουθούν η περιοχή της Νομαρχίας Αθηνών (28,7%), της Νομαρχίας Ανατολικής Αττικής (14,99%) και, τέλος, της Δυτικής Αττικής (13,94%). Σχετικά με τα παραπάνω ευρήματα επισημαίνεται η ύπαρξη ενός «παραδόξου». Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται χαμηλή συμμετοχή στη συνολική εγγεγραμμένη ανεργία της Περιφέρειας, των περιοχών που ταυτόχρονα χαρακτηρίζονται από υψηλούς κινδύνους ανεργίας και φτώχειας, όπως είναι οι περιοχές της Δυτικής Αττικής. Η ερμηνεία του εν λόγω παραδόξου πρέπει να αναζητηθεί προς την κατεύθυνση της μη δηλωμένης και άρα μη καταγεγραμμένης ανεργίας. Αυτό ισχύει, κυρίως, στην περίπτωση των νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας,

και γενικά όσων δεν έχουν τεκμηριωμένο δικαίωμα κάλυψης από επιδόματα και προγράμματα απασχόλησης.

Αυξημένη είναι επίσης και η συμμετοχή των άτυπων οικονομικών δραστηριοτήτων και, κατ' επέκταση, της δευτερεύουσας αγοράς εργασίας στις εν λόγω περιοχές.

Όσον αφορά τις διαχρονικές μεταβολές του αριθμού των ανέργων, διαπιστώθηκε ότι στο σύνολο της Περιφέρειας σημειώνεται αύξηση του αριθμού των εγγεγραμμένων ανέργων σε όλη τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς (1985-1990). Η αύξηση αυτή ήταν μεγαλύτερη κατά την περίοδο 1988-1990 (18,95%) και μικρότερη κατά την περίοδο 1985-1988 (4,95%). Από τη σκοπιά των ρυθμών αύξησης της ανεργίας κατά την περίοδο 1988-1990, στην πρώτη θέση κατατάσσεται η Νομαρχία της Αθήνας (25,38%) και ακολουθούν η Νομαρχία Πειραιά (23,31%) και η Νομαρχία Ανατολικής Αττικής (17,90%). Τελευταία στην κατάταξη είναι η Νομαρχία Δυτικής Αττικής (2,43%), όπου μάλιστα οι ρυθμοί αύξησης της ανεργίας στο τέλος της περιόδου αναφοράς είναι χαμηλότεροι σε σχέση με εκείνους του 1985-1988, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στις υπόλοιπες μείζονες περιοχές της Αττικής.

Αναφορικά με τις ενδονομαρχιακές διαφοροποιήσεις, διαπιστώθηκε ότι, τόσο από τη σκοπιά της ποσοστιαίας συμμετοχής στην ανεργία, όσο και από τη σκοπιά της ποσοστιαίας διαχρονικής μεταβολής του αριθμού των ανέργων, οι μείζονες περιοχές της Αττικής (Νομαρχίες) εμφανίζουν εσωτερικές ανομοιογένειες. Συγκεκριμένα, στη Νομαρχία Πειραιά τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην ανεργία εμφανίζουν οι περιοχές που καλύπτονται από τις Τοπικές Υπηρεσίες της Καλλιθέας και του Πειραιά, ενώ στις ίδιες περιοχές, καθώς και στο Κερατσίνι, το Μοσχάτο και τα Νότια Προάστια, ο αριθμός των ανέργων αυξάνεται διαχρονικά με γρήγορους ρυθμούς. Στη Νομαρχία Αθηνών τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην ανεργία, καθώς και τη μεγαλύτερη διαχρονική αύξηση του αριθμού των ανέργων, εμφανίζουν οι περιοχές που αντιστοιχούν στις Τοπικές Υπηρεσίες Αθηνών, Πατησίων και Αμπελοκήπων. Στη Νομαρχία Ανατολικής Αττικής τη μεγαλύτερη ανεργία εμφανίζει η περιοχή της Ν. Ιωνίας. Τέλος, στη Δυτική Αττική τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην ανεργία εμφανίζουν οι περιοχές του Αιγάλεω και του Περιστερίου.

Σημειώνεται ότι τα προαναφερθέντα ευρήματα που αφορούν τις διακυμάνσεις της ανεργίας ανάμεσα στις διάφορες περιοχές της

Αττικής δεν αποτελούν παρά μόνον ενδείξεις για την ύπαρξη και αντίστοιχη διαφοροποίηση των τοπικών αγορών εργασίας.

Κατά συνέπεια, για την άσκηση αποτελεσματικών πολιτικών απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο, τα διαθέσιμα στοιχεία δεν επιτρέπουν τον επακριβή προσδιορισμό των διαστάσεων τόσο της διαρθρωτικής ανεργίας, όσο και της ανεργίας τριβής κατά επαγγελματική κατηγορία και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η ορθολογική στόχευση των αντίστοιχων μέτρων. Κατά συνέπεια, και με την ευκαιρία αυτή, προτείνεται η σύσταση παρατηρητηρίων για την απασχόληση και τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας με κατάλληλη δικτύωση σε τοπικό επίπεδο. Έτσι, θα μπορούν να υλοποιούνται με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα τα διάφορα μέτρα κατάρτισης που αποβλέπουν στην αντιμετώπιση της διαρθρωτικής ανεργίας, καθώς και τα αντίστοιχα μέτρα για τη σύζευξη της προσφοράς με τη ζήτηση της εργασίας για την αντιμετώπιση της ανεργίας τριβής.

Είναι προφανές ότι, προς αυτή τη κατεύθυνση, καθοριστικός αναδεικνύεται ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, πρώτου και δεύτερου βαθμού, για την υλοποίηση ενός συστήματος παρακολούθησης, ανάλυσης και πληροφόρησης για την αγορά εργασίας σε ενδοπεριφερειακό επίπεδο.

Ειδικά στην περίπτωση των Λήμων της Αττικής, οι Ο.Τ.Α., εφ' όσον συνεχίσουν να ενδιαφέρονται για την εφαρμογή προγραμμάτων κατάρτισης του ανθρώπινου δυναμικού των περιοχών τους, πρέπει να λαμβάνουν ταυτόχρονα υπόψη:

α) Τα χαρακτηριστικά της προσφοράς εργασίας σε στενό τοπικό επίπεδο και β) τα χαρακτηριστικά της ζήτησης εργασίας σε ευρύτερο υπερτοπικό επίπεδο, στο οποίο ούτως ή άλλως απευθύνονται ή θα έπρεπε να απευθυνθούν οι κάτοικοί τους για να βρουν εργασία.

Για το λόγο αυτό, είναι απολύτως αναγκαία η θεσμοθέτηση και λειτουργία ενός παρατηρητηρίου απασχόλησης σε περιφερειακό επίπεδο με την ενεργό συμμετοχή και την παράλληλη δικτύωση όλων των Λήμων της περιοχής, έτσι ώστε να αντιμετωπίζονται με τον καλύτερο τρόπο τόσο τα διαρθρωτικά προβλήματα, όσο και τα προβλήματα τριβής στον τομέα της απασχόλησης και της ανεργίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΕΕΤΑΑ, 1992, *Μελέτη αξιολόγησης προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης της τοπικής αυτοδιοίκησης με στόχο την καταπολέμηση της ανεργίας*, ΕΕΤΑΑ, Αθήνα.
- Καραντινός Δ., 1987, «Εργατικό δυναμικό, απασχολούμενοι και άνεργοι: Μια διερεύνηση στα στατιστικά στοιχεία», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- Karantinos D., 1989, *European Social Fund Project: Case study - Crete*, P.W., αδημοσίευτο.
- Κωστάκη Α., Παπαθεοδώρου Χ., Καπλή Χ., Μπαλούρδος Δ., 1994, «Διαστάσεις της φτώχειας στην περιοχή της Πρωτεύουσας», *Ε.Κ.Ε.* (βλέπε ανά χείρας τεύχος), ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- Μπαλούρδος Δ., Καπλή Χ., Κωστάκη Α., Παπαθεοδώρου Χ., 1990, «Διανομή και σύνθεση του εισοδήματος των νοικοκυριών στην περιοχή της πρωτεύουσας», *Τόπος*, τ. 1, Αθήνα.
- Πανταζίδης Ν., Κασμάτη Κ., 1984, *Μέγεθος και Σύνθεση του Πληθυσμού της Πρωτεύουσας*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- Σερεμέτης Δ., Κασίμης Χ., Παπαδόπουλος Α., 1993, «Η αγορά εργασίας στην Περιφέρεια Αττικής» (ενδιάμεση έκθεση), *THEMA*, Αθήνα.
- ΤΕΔΚΝΑ, 1993, *Κοινά οικονομικά προβλήματα περιφερειακών περιοχών της πρωτεύουσας*, ΤΕΔΚΝΑ, Αθήνα.
- Χατζημιχάλης Κ., Βαΐου Ν., 1990, «Τοπικές αγορές εργασίας και άνιση περιφερειακή ανάπτυξη στη Βόρεια Ελλάδα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.77, ΕΚΚΕ, Αθήνα.